

Nőkről – nemcsak nőknek

Nem, nemcsak nőknek. Meghittnek szánt rovatok, adások rezervátumából kitörni a teljes élet, az igazi valóság felé! Hiszen a nők nem maguk között, „hangyaboly“-okban: lányintézetek, zárdák, háremek egészségtelen és mesterkelt intimitásában osztják, szorozzák sorsuk tételeit. A világ nem Bernarda Alba háza, s nem vihogó Lysistráték gyülekezete. Otthon és utcán és munkahelyen, iskolapadban és kongresszusokon — együtt vagyunk, nők és férfiak. Nincs női világ. Hát férfivilág — van-e? Ha van, akkor nagyon szűk lehet, ha nem fér el benne az emberiség nagyobbik fele. Ennyi a hely: a földgömb. A Terra. Igaz, nőnemű főnév a latinban. Az is igaz, hogy ha embert mondunk, a legtöbb nép nyelvén férfira gondolunk. De aki emberiséget mond bármelyik nyelven, mind ugyanarra gondol, minden földrész minden népére, az összes férfiakra és az összes nőkre, akik a világot alkotják, akik a világon élnek. Eléggé különböző módon élnek. Ez a második ténymegállapítás — az első az volt, hogy a nők világa, mint olyan, fikció — s ezt ma, 1975-ben, *A nők nemzetközi évében* mindenkinek tudomásul kell vennie, aki valóságos összefüggéseit keresi az ún. nőkérdésnek, nem pedig szexista rögeszmék vagy a vágyálmokat realitásként kezelő demagógia álproblémáit feszegeti.

A világ női — a világról

— sok mindent elmondtak ezen a nyáron Ciudad de Mexicóban, 8000 képviselőjük szavával. Menet közben, vita közben derült ki, amit már egyesek rég sejtjenek: a nők problémái mindig annak a társadalomnak, annak a kultúrának, annak a gazdasági struktúrának a problémáiból vezethetők le, amelyben egy adott női lakosság él. Közös gondolataikat jöttek megtárgyalni, hogy végül ráeszméljenek: ami a világ női számára közös, a gondoknak, felelősségnek, feladatoknak az a többlete, amely egy történetileg meghatározott közösség ellentmondásaiból, visszahúzó vagy továbbfejlesztendő hagyományaiból a nőkre társadalmi, családi, szakmai stb. vonatkozásban hárul; vagy másként fogalmazva: az a kevesebb, ami a nőnek jut ténylegesen vagy elvileg a kivívott vagy kivívandó jogokból, a jogok gyakorolhatóságából. A többi? A többi az a minden, ami ezen a sok mindenben felül van. Kitűnt ugyanis, hogy azoknak a lányoknak, asszonyoknak, akiknek a hazájában például a kötelező iskoláztatás kiterjesztése a nőkre is a felemelkedés soron levő feladatainak egyike, aligha akad azonos problémája a Woman's Lib amazonjaival; hogy miközben egyes országokban azt számlálgatják, hány nő ül a parlamentben, a miniszteri székekben, nem is olyan messze — egyes svájci kantonokban például — a nők alig a közelmúltban jutottak szavazati joghoz; hogy a gyengén fejlett országok, az elemi igények kielégítésével viaskodó kontinensek gazdasági problémái közepette aligha időszerű az „egyenlő munkáért egyenlő bért“ követelménye, amely máshol viszont teljes indokoltsággal szerepel a tényleges jogegyenlőség kritériumai között. A példák a végtelenségig sorolhatók — a Nők Világkongresszusán két hétig sorolták őket —, de ennyiből is kitétszik, mennyire illuzórikus egyetemes érvényű célkitűzéseket, egységes alapelveket megfogalmazni, egyetlen útját kijelölni a nők felszabadításának. Ebben a folyamatban — amelynek jelentős állomása az a tény, hogy mint probléma, ha más-más fokon is, világ-

méretekben tudatosult, és foglalkoztatja a közvéleményt — inkább rendkívül eltérő helyzetek többé-kevésbé világos felismeréséről lehet szó, mintsem arról, amit még a kérdés szakavatott ismerőinek — vagy csupán közismert szövszólóinak? — fel-fogásában is valamilyen egységes női sors mítosza élt a legutóbbi időkig.

Párhuzamos életrajzok

Pedig van, ami közös. A nők már kerülhetnek olyan helyzetbe, olyan jó vagy olyan rossz helyzetbe, mint a férfiak, a szinte korlátlan lehetőségeknek, illetve jogoknak és lehetőségeknek éppoly korlátozott állapotába. De még mindig vannak olyan helyzetek, amelyekbe férfi nem kerülhet. Mielőtt néhányra ezek közül példát mondanék, hadd idézzek egy Norvégiában megtörtént esetet, amelyet logikai tesztként importáltak, de talán indokoltabb volna lélektani tesztként alkalmazni. Autóbaleset. A vezető a színhelyen meghal, kislfiát súlyos sérülésekkel elszállítják a mentők. A sürgősségi osztályon a szolgálatos sebész odalép a műtőasztalhoz, és felkiált: „Ez az én fiam!” Öt megkérdezett közül négy zavarba jön, családi titkot sejt a történet mögött, az ötödik (férfi és jogász) rávágja: „A sebész a gyerek anyja volt.” Hát persze — kapcsolnak a többiek is, de senki se gondolt rá, hogy nő is lehet ez a sebész... Bárki gondolhatta volna pedig, bárki, aki megszokta, hogy női sebészek is vannak, egyre többen. Miért olyan nehéz ezt a gondolatot megszokni? Mert a beidegződéseink még egy régi, lassan elavuló mechanizmusnak engedelmessé válnak. Mellesleg a tesztbe belebukottak mindegyike tudott róla, hogy városuk három-négy legjobb sebésze közül az egyik nő; volt, aki személyesen ismeri, mégse jutott eszébe a helyes, logikus válasz. A lélektan tudomány, de — mint esetünk bizonyítja — nem feltétlenül logika. Beszéljünk tehát erről a sebészasszonyról, aki nem kerülhetett szembe a műtőasztalon eszméletlen gyermekével. Mert nincs gyermeke. Lehetett volna, ha az elsőt el nem vesztí egy hatórás műtét után, a másodikat az Aviasan helikopterén, miközben súlyos sebesültet kísért egy faluból a legközelebbi kórházba. Közben teltek az évek, a sebész nő mind előbbre haladt tudásban, megbecsülésben a pályáján, csak gyermeke nem lett, és nem is lesz most már. Nagyjából egyidős lehet a doktornő azzal a takarítóasszonnyal, aki megszületett, fel is nevelte három gyereket: a legkisebb az idén végezte az egyetemét. Mindkét lányának és a fiának, amikor letették eléje az asztalra a diplomát, odaadta a nevére szóló tízezer lejese csekk-könyvet. A szekrényből vette elő, a fehérneműs polcra. Hogy mi ebben a különös? Csak annyi, hogy ez az asszony egyedül nevelte fel gyermekeit. Takarító női fizetéséből, tartásdíj nélkül. Ejjnek idején menekült el otthonról karonülő kislfiával és az ikerlányokkal, akik akkor négyévesek voltak. Ennek idestova huszonöt éve, s akkor úgy ítélte a bíróság, hogy az asszony hagyta el a családi otthont, a válást az ő hibájából mondták ki. Hazafelé tartott az iskolából a fiú, lehetett úgy kilenc éves, amikor rászólt egy szomszéd: „Akarod-e látni apádat?” Akarta. Ott hevert az árookban, az eszméletlenségig rézegen. Az anya tíz évig, húsz évig, huszonöt évig súrolta a fürdőhely villáiban a vécét, fényesítette a parkettát. A gyermekpénzt pedig minden hónapban félretette, amíg szép, kerek summává gyűlt, és mint csekk-könyv került az ünnepi asztalra, a diploma mellé. A három diploma mellé. Hányszor megkísérthette ezeknek az összeszorított fogú éveknél a során a szükség, hogy hozzányúljon „a gyerekek pénzéhez”, vegyen rajta nekik cipőt, ruhát, ennivalót. Vett. De nem abból. Amit erről az asszonyról tudok, a fiától tudom, ő maga nem mestere a szónak. Bizalmatlan, szegénylős falusi asszony. „Egyszer egy karácsony éjszaka nem tudtam elaludni a boldogságtól. Mind a hárman új ruhát kaptunk, cipőt, télikabátot. Nem tudtam a látásukkal betelni. Hát még holnap, amikor így kiöltözve megyek iskolába! Motoszkálásra figyeltem fel: az anyám mosta és szárított a egyetlen kombinéját, hogy másnap,

mialatt mi tetőtől talpig újbán feszítünk, legyen mit felvennie munkába menet...“

Persze, nem minden férj és apa iszik. S nem minden asszonynak van egy szál fehérneműje. Másik barátom édesanyja orvosfeleség, jólétben nevelte egyetlen fiát. Példás háziasszony volt, tökéletes feleség és olyan anya, akiről a menyé is csak a legjobbakat mondhatta. Mint nagymamának aztán összes jótulajdonságai megsokszorozódtak. Boldoggá tenni az övét, gondoskodni minden igényükről, kielésni minden kívánságukat: ez volt az ő boldogsága. Legalábbis úgy látszott. Mi több — ő is így érezte. Egészen addig, amíg kiderült, hogy rákos. Filozofikus nyugalommal vette tudomásul, türte a kezelést, műtétet, fájdalmakat, kétségbeesett családját mosolyogva vigasztalta, bátorította. És ekkor, amikor már semmi dolga nem volt a betegségen kívül — festeni kezdett. Persze, hogy dilettáns módra, de az értők szerint kétségtelen képességek birtokában. Kár, hogy ilyen későn... — mondták. Mert mindig mondani kell valamit. Hány ebéd, virrasztás, nagytakarítás, férje-fia fontosságának milyen önmegtagadó szolgálata ölte el a Művészt a Háziasszonyban? „Boldognak látszott. Sose mondta, hogy festene.“ Most már festhet, mert úgy érzi, szüksége van rá, s mert azt is érzi — biztosan téved, ugye —, hogy rá már nincs szükség, nem tehet a szeretteiért semmit.

„Tizennyolc gyermeket szültem, kilencet eltemettem, kilencet felneveltem“ — mondta P. néni, amikor megismerkedtünk. Ez volt a bemutatkozás. „Mesélj az édesanyádról, milyen“ — unszoltam a fiát, mielőtt ellátogattam hozzájuk. „Olyan forma, mint te, csak küsebb“ — volt a lakonikus válasz. Tizennyolc szülés, kilenc temetés. És a többi, a mindennapok, az, amiről nincs is mit mondani. „Volt a falunkban egy házaspár, gyermektelenek. Mondták édesapámnak, szívesen felnevelnék, örökbefogadnák valamelyikünket, jó dolga lenne, taníttatnák... Persze, hogy nem adták egyiket se a fészekaljnyiból.“ „Aztán lett gyerekük, saját?“ „Még azelőtt elhurcolták őket. Nem jöttek vissza.“ „És P. néni?“ „A kilenc élő gyermekem közül csak kettő művész“ — állapítja meg tárgyilagosan. Kettő? Csak egyről tudunk mint híres emberről. A másik — lánynak született. Kijárta az iskolát, amennyit kellett, közben rajzolt gyönyörűen, aztán férjhez ment. Most már ő is anya. Nem anya és művész. A fivére apa és művész. Itthon népszerű, külföldön ismert. A lányról csak az édesanyja, ez a tanulatlan asszony tudja, hogy művész — lehetett volna. A faluban annyit tudnak róla, hogy derék családanya.

Hatvanegy éves asszony meséli: „Lejárt a személyazonossági igazolványom. Elmentem kicseréltetni. Hát látom, hogy azt írták be: Családi állapota férjezetlen. — De kérem, mondom, nekem felnőtt fiam van, már házasember, az apja akkor hagyott el egy másik nőért, amikor a gyerek tízhónapos volt. Elvált vagyok, nem férjezetlen. Ne üzzenek csúfot belőlem, mit tehetek én arról, hogy az uram... — Senki se űz csúfot önből, ez a rendelet, az elvált férfiaknak is azt írják be, hogy nőtlen. Ez statisztikai adat, tetszik érteni? — Bánom is én a statisztikát! Ezt a szégyent kellett megélnem a vén fejemmel! Még a postás is, aki a nyugdíjamat hozza, azt hiszi majd, hogy én... tudja, hogy fiam van, tőle is hoz levelet, pénzt, most aztán...“ Nehéz megvigasztalni. Megértetni vele, hogy azért ő egyenlő, egyenlő azzal a férfival, akinek az adataiból ugyancsak kitűnik, hogy nincs felesége. S hogy egy hivatalos okmányban mégsem szerepelhetnek az okok, az ő egész élete, a csapás, ami érte, s amiért azt hiszi, hivatalos megkülönböztetéssel büntetik. „Mégse magyarázhatom el mindenkinek, aki csak az adatot látja, az okokat, az életemet“ — panaszolja a hasonlóképpen járt fiatalasszony, aki az üdülőben a gondnoktól, aztán a tőle „informált“ villa némely lakójától hallott epés megjegyzéseket. „A gyereket kezdték faggatni, sopánkodtak, szegényke sírva jött be, azóta nem marad el tőlem egy percre se, fél szóbaállni idegennel, szégyelli magát, ő se tudja, miért...“

Néhány sors azok közül, amelyeket nehezen lehet beilleszteni a jogi egyenlőség kereteibe. Tipikusak vagy sem, többé vagy kevésbé jellemzőek az általánosra, a többség helyzetére — ezeknek az asszonyoknak a véges és egyetlen élete, s a maguk szubjektív közérzete szempontjából nem ez a kérdés. S még csak nem is a perspektivikus megoldás, a köztudat olyan méretű és mélységű átalakulása, amelyet egyetlen emberöltőtől várni — önámítás lenne. A társadalom *mint egész keres egészséges megoldást* mindenre, törvényt szab, jogot biztosít, a lehetőségek szerint öröködi is tiszteletben tartásuk fölött. De az egész részekből áll, szétszórt parányokból, szerény örömlöknök és szürkítő gondoknak az egész felől nézve talán jelentéktelen, a rész számára azonban döntő, sorsdöntő, létmeghatározó sokaságából, amelyeket csak törvénykönyvek, szónoki emelvények magaslatáról olyan megnyugtató távolban lehet látni, mint repülőről egy táj hegy- és vízrajzát. De az ember nem térképen él. És nem megnyugtató válaszokat keres, hanem kielégítő — az emberi méltóságot kielégítő! — megoldásokat. Lányok, asszonyok milliós tömegei képviselőiben a nőszervezetek eddig is szorosan együttműködtek — az államélet minden szintjén, a szervezett társadalmi cselekvés minden keretében — azokkal a fórumokkal, amelyek érdekelték és képesek a kitűzött feladatok elérését, a változások során felmerült problémák megoldását elősegíteni. Valóságos szükségletek alakítják egyre korszerűbbé a hazai nőmozgalom struktúráit, hogy minél eredményesebben mozgósíthassák a nők cselekvőkészségében rejlő hatalmas energiákat a sok egyéni törekvésből, igényből összetevődő országos méretű erőfeszítések támogatására. A nőbizottságok tevékenysége szükségletek és lehetőségek egyeztetésére irányul, arra, hogy az ország női lakosságának egésze, a nőszervezet minden tagja abban a mértékben érezze az ország dolgát, a társadalom törekvéseit a maga ügyének, amilyen mértékben érzi, tapasztalja az ország, a társadalom megbecsülését, gondoskodását, figyelmét az ő családi, szakmai, nevelési, egészségügyi problémái iránt. A nemek demokráciáját csak elvi alapon lehet megoldani. És erre megvannak a biztosítékaink. De a gyakorlati megoldást vagy az adott helyzet megoldhatatlanságát csakis egyéni sorsok konkrétumában lehet érzékelni. Ebből pedig minden szinten, minden családban, minden munkahelyen mindennap döntések szakadatlan sora következik, a felelősség és a tisztánlátás ki nem hagyó folytonosságáé.

Közhelyek és közösségek

Minden kiindulópont és minden konklúzió ebben a kérdésben — közhely. Közhely az, hogy a férfiak és a nők egyenlők. És közhely, hogy a férfiak és a nők nem egyformák. A kettőt — újabb közhely —, az egyenlőséget és az egyformaságot gyakran összetévesztik.

Lassan csak előretört a felismerés, hogy a közéletben, munkában a nőket nem képességeik, hanem lehetőségeik korlátozottsága hozza hátrányos helyzetbe. Közhely — ugye? De mi van mögötte! Például: egy rangos kiadvány számára kéziratot kérnek egy tehetséges nőtől és egy tehetséges férfitől, akik történetesen házastársak. A poént kitalálhatja az olvasó: a férfi idejében „szállította az anyagot“, az asszony csak az anyaggyűjtésig jutott, aztán — igényes munkahely, háztartás, az egyéves és a négyéves gyerek között kapkodva — csüggedten feladta a játszmat, és kimaradt valamiből, amiben képességei szerint részt kellett volna vennie. Más: „Már egy hete nem feküdtem le hajnali 2-3 óra előtt.“ „Miért?“ „Tudod, a férjemet nagyon idegesíti a felfordulás. Ezért aztán a házimunka egy részét, most épp a befőzést, inkább éjszaka végzem, hogy ne zavarjam...“ Különben közismerten jó férj, figyelmes, asszonya sem érzi áldozatnak, amit kímélése végett tesz.

Közösségek. Alapközösség: a család. Ott dől el sok minden. Nem minden, persze. Egy kismama terhessége első hónapjaiban gyakran rosszul van a munkahelyén, el is ájul. „Hisztizik — dönti el a főnöke —, nem a levegő rossz, bűdös neki

a munka." Az orvosi komisszióknak más volt a véleménye, a születendő gyermek és az anya egészségének és a társadalmi érdekeknek a viszonyáról. Kórházba utalták a fiatalasszonyt. A hivatali merevség mögött ezúttal sem valódi közösségi megfontolás, hanem azzal éppen ellentétes embertelen közöny, ostobaság húzódott meg. Talán nincs még egy terület, ahol a közösség és az egyén érdekének elválaszthatatlansága annyi meggyőző példát kínálna, mint a női sors, az anyaság, a női munkafeltételek, a nemek között arányosan megosztandó feladatok vonatkozásában. Közhely ez is, tréfásan vagy restellkedve fogalmazzuk meg, hivatkozunk rá. Talán nem ártana erről az erőltetetten könnyed hangról komolyabbra, felelősségteljesebbre váltani, erről a restellkedésről leszokni.

A legmagasabb fórumokon arra biztatják társadalmunkat, hogy jobban bízson a nők alkalmasságában úgyszólván minden feladat elvégzésére, hogy többet — nem mennyiségileg, hanem minőségileg többet! — bízson a nőkre nagy célkitűzései valóra váltásában. És bátorítják a nőket is, hogy jobban bízzanak önmagukban, bátrabban éljenek jogaikkal, járuljanak maguk is hozzá az eddiginél fokozottabb mértékben, szóval és tettel azoknak a feltételeknek, egy olyan közösségi szellemnek a kialakításához, amelyben a nők ügye nem külön tételként, hanem a mindenki felemelkedését célzó, általános haladás elengedhetetlen részeként szerepel, mint oszthatatlan emberi ügy.

Erre a bizalomra, erre a bátorságra — pontosabban a még tapasztalható bizalmatlanságok, bátortalanság oldására — jogosít a rendkívül sok pozitív példa, az egész társadalmi struktúra átépülésének hatalmas pozitív háttere, amelyen éppen ezért élesen kirajzolódnak a negatív tapasztalatok. A lelkesítő példák erőt adnak a lehangoló példák megoldásához. Ismerni a teljes valóságot kell, a leggondosabb, állandó figyelmet a valóság megváltoztatásra váró jelenségei igénylik. A nőkérdésnek, amelyről tudjuk, hogy a modern társadalom alapkérdései közé tartozik, világviszonylatban több a megoldatlan, mint a megoldott vonatkozása. Előtérbe éppen ott kerül, ahol megérttek mind az objektív-anyagi, mind pedig a szubjektív-tudatbeli követelményei annak, hogy a kérdés a maga összetettségében, mint történelmi, gazdasági, demográfiai, szociológiai, lélektani tényezők tudományos vizsgálatának tárgya és mint a gyakorlati cselekvés céltudatos iránya, módozatainak keresése egy újabb, kedvező fordulattal váljon pontosan felmért lehetőségből halaszthatatlan szükségességgé. Ezen a ponton vagyunk.

Lehet-e a közös felelősségnek, a közös erőfeszítésnek ezen a fokán a nőkről szólni — csak nőknek?

BALLA ZSÓFIA

A GYERMEK

Egy angyal, csöppnyi isten,
ki nincsen még a földön,
csak arra vár, hogy intsen
teremtője, az ösztön.
S ő megjelenne hűsba
és vérbe vértetetten,
majd átvonulna kérdőn,
csalódva s rettenetlen.

És azt hiszem, hogy győztem
ifjan még hűvös aggyal,
hogy megjelent előttem
az intés, mint az Angyal.
És óvom azt a testet,
ki megszületni készül.
Leskődő lélek repked,
hogy rácsaphasson végül.